

Senem Timuroğlu, *Kanatlanmış Kadınlar- Osmanlı ve Avrupalı Kadın Yazarların Dostluğu* (Winged Women - Friendship of Ottoman and European Women Writers), İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2020, 248 s.

*Feyza Nur Hisar**

Değerlendirmeye konu olan kitap, Senem Timuroğlu'nun 2017 yılında Paris Sorbonne Üniversitesi'nde savunduğu "XIX. ve Erken XX. yüzyıl Osmanlı ve Fransız Kadın Yazarların Yapıtlarına Feminist Transasyonal Bir Bakış" başlıklı doktora tezinin kitaplaştırılmış hâlidir. Son yıllarda Osmanlı döneminde yaşayan kadın yazarların eserleri ve görüşlerine artan ilgi sonucu bu alanda birçok çalışma ortaya çıkmıştır. Bu çalışma ise Osmanlı kadın yazarlarının yazdıkları ile dönemin Fransız kadın yazarlarının yazdıklarını karşılaştırmalı olarak ele alması yönüyle diğer çalışmalardan sıyrılmaktadır.

Kanatlanmış Kadınlar, Osmanlı kadın yazarlarının seyahatleri ve yazdıkları vasıtasıyla dönemin Avrupalı kadın yazarları ile kurdukları dostluğu ele almaktadır. Yazarın çıkış noktası tüm dünyada etkili olan Aydınlanma felsefesinin XIX. ve Erken XX. yüzyılda Müslüman Osmanlı kadınları üzerindeki zihniyet dönüşümünü araştırmaktır. Timuroğlu, kitabın giriş bölümünde bu araştırma sürecinde karşılaştığı eserleri oryantalizm ve oksidentalizm¹ teorileri bağla-

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Yüksek Lisans öğrencisi, feyzanurhisar@gmail.com

1 Oryantalizm, *Şarkiyatçılık*. Doğu toplumlarının kültür ve medeniyetine ait tüm unsurları sistemli bir biçimde inceleyen ve onları Batı-merkezli bir tahayyülle yeniden kurgulayan bir disiplindir. Oksidentalizm, *Garbiyatçılık*. Oryantalizm'e karşı verilen savunmacı bir söylem biçimi, Doğu'nun Batı algısıdır. Detaylı bilgi için bkz. Eskin, F. (2018). Oryantalizm ve Oksidentalizm Arasında Ahmet Mithat Efendi, *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, sayı 3, 1-22.

mında okumaktan ziyade, XIX. yüzyılda neredeyse tüm dünyaya yayılan kadın özgürlüğü hareketinin etkisiyle okuyacağını belirtmiştir. Yazar, böylece kadınları ayrıştıran ve farklılıklara odaklanan bir okuma yerine söz konusu eserleri kendilerini yeniden inşa eden kadınların tanıklıkları olarak ele alacağını vurgulamıştır. Timuroğlu, kitap boyunca bu yaklaşımını koruyarak ele aldığı kadın yazarlara karşılaştırmalı feminist araştırmalar yöntemiyle yaklaşmıştır.

Kitap dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Osmanlı'nın ilk transnasyonel Müslüman kadın yazar ve düşünürü Fatma Aliye (1862-1936) ele alınmaktadır. Timuroğlu, ulus ötesi deneyimler yaşayan, iki ya da daha çok dil bilen ve kendilerini çeşitlilik içerisinde ifade eden kadın yazarlar için “transnasyonel” ifadesini kullanmaktadır. Türk edebiyatının ilk kadın romancısının detaylı bir portresi çizilmekte ve onun üzerinden kitabın diğer bölümlerine temel oluşturulmaktadır. Timuroğlu'na göre Fatma Aliye'nin doğru anlaşılabilmesi için yapıtlarını dünya kadın edebiyatı ve hareketiyle ilişkisi bağlamında ele almak gerekmektedir. Aksi takdirde yalnızca Osmanlı toplumu sınırları içerisinde okumak, onu Batıcı/İslamcı gibi ikili kategoriler arasında değerlendirmemize neden olmaktadır. Fatma Aliye, kadınların bilimsel bilgiye ulaşmasının zor olduğu bir dönemde kendini geliştirmiş ve birçok alanda öncü olmuştur. Bu bölümde baba-kız, ağabey-kız kardeş, karı-koca, hoca-öğrenci gibi patriarkal ilişkiler çerçevesinde bir kadın yazarın dünya sahnesine çıkışı anlatılmaktadır. Müslüman kadınların hafızalarını yeniden yapılandırmak isteyen Fatma Aliye, kendisini feminist olarak tanımlamasa da *Hanımlara Mahsus Gazete*'de yayınlanan makaleleri yazara göre Osmanlı feminizminin kurucu metinleri olma niteliği taşımaktadır. Bölümün son kısımlarında ise yazar George Sand (1804-1876) ile Fatma Aliye'nin eserlerindeki kadın karakterlerini karşılaştırmalı şekilde değerlendiren Timuroğlu, “Müslüman bir kadın yazarın muhafazakârlığının indirgemeci bir sınıflandırma içerisine sokulamayacağını” ve Fatma Aliye'nin, XIX.yüzyıl Avrupa feminizm ve edebiyat tarihinin doğu ile ilişkilerini anlamak bağlamında eserleri ile ulus ötesine ulaşan önemli bir figür olduğunu göstermektedir.

Kitabın ikinci bölümü, Avrupa'ya seyahat eden ilk Osmanlı kadınları ve Avrupalı kadın dostları hakkındadır. Yazar bu bölümü, Pierre Loti'nin *Les Desenchantées (Mutsuz Kadınlar)* romanını ele aldığı bir sonraki bölüme hazırlık olacak tarihî, politik ve toplumsal panoramayı sunmak amacıyla kaleme almıştır. Bölümde Osmanlı dönemi kadın hareketleri ve Batı feminizmi karşılaştırılmakta ve birbirlerine baskın gelen yönleri sunulmaktadır. Buna göre Osmanlı kadınları, Batılı devletlerin sömürgeci politikalarını eleştirmeye yanaşmadıkları için Batılı feminist örgütlere karşı mesafeli bir tutum benimsemişlerdir. Ayrıca Fatma Aliye başta olmak üzere dönemin kadın yazarlarının birçoğu kendilerini feminist olarak adlandırılmakta ve çalışmalarını kadın özgürlüğü açısından kaleme almaktadırlar. Onlar adına yapılan “feminist” isimlendirilmesi sonraki yıllarda gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte Müslüman Osmanlı kadınlarının Avrupalı hemcinsleri ile temasları onları aile, evlilik, eğitim, çalışma ve giyim gibi konularda kendi yaşamları üzerine düşündürmüş ve dönüştürmüştür. Bu etkileşimler neticesinde, özgürlük mekânı olarak görülen Avrupa'ya kaçan Selma Rıza (1872-1931), Hayriye Ben-Ayad (1837-1944) ve Şeref Hanım'dan sonra Osmanlı kadın hareketleri düşmanlaştırılmış ve yazarın ifadesiyle “milliyetçilik tarafından yutulmuştur”. Osmanlı'nın modernleşme adımları attığı bir dönemde Avrupa'ya kaçan Osmanlı kadınları, Osmanlı Devleti hakkında olumsuz bir imge üretmiş ve Avrupa basını da bu imgeyi beslemiştir. Bölümün devamında ise yukarıda zikredilen öncü kadınların hayat hikâyeleri anlatılmaktadır.

“*Les Desenchantées Osmanlı'nın Mutsuz Kadınları*” başlığını taşıyan üçüncü bölümde Pierre Loti'nin meşhur romanının kadın kahramanları, gerçek hayat hikâyeleri ve romanın arkasındaki sır ele alınmaktadır. Loti'nin romanına konu edilen Hariciye memuru Nuri Bey'in kızları Zinnur ve Nuriye, II. Meşrutiyet'in ilanından önce haremden Avrupa'ya kaçan önemli figürlerden iki tanesidir. Bu bölümde, Osmanlı'nın modern devlete geçiş sürecine denk geldiği için hızlı toplumsal değişimin etkilerine maruz kalan üst ve orta sınıf “mutmuz” yeni kadın neslini temsil eden iki kız kardeşin Osmanlı'daki “özgürlük” mücadelesine odaklanılmıştır. Aydınlanma

düşüncesiyle tanışmış olan bu nesil, romanlarda karşılaştıkları yaşam biçimlerinden etkilenmiş ve romantik aşkı tanımış; bunun neticesinde ise yaşamlarındaki baskıyı ve yaptıkları evlilikleri sorgulamaya başlamışlardır. Yazar bu kısımda, ilk bölümde değindiği ve dönemin hâkim eril görüşü olan kadınların çok okumasının veya “yanlış” kitaplar okumasının onlarda ruhi buhrana bir diğer ifade ile histeriye neden olacağı iddiasına tekrar değinmekte ve romanların Osmanlı kadınları üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Kitabın son bölümüne geçmeden önce ise Fransız gazeteci Marc Hély (1865-1956) ve Marcelle Tinayre’nin (1877-1948) Doğulu kadınlara olan farklı yaklaşımları ve izlenimlerine yer verilmektedir. Özellikle Tinayre, Fransız ve Osmanlı kadınlarını Hély’sin aksine hiyerarşik olmayan bir biçimde değerlendirerek aralarında paralellik kurmayı amaçlamaktadır.

Kitabın dördüncü ve son bölümü, “Var ile Yok Arasında Bir Entelektüel Osmanlı Kadını” olan Hatice Zinnur’u (1883-1923) anlatmaktadır. Pierre Loti’nin romanının kahramanı olarak anılan Zinnur ile kardeşi Nuriye’nin yaşam öyküsü² ve bu öykünün akademik çalışmalarda aktarılışı eleştirel bir bakışla incelenmiştir. Bu bölümde, kitabın ilk bölümünde anlatılan ve kitaba temel oluşturan Fatma Aliye’nin farklı bir kadınlık halinden söz edilmiştir. Timuroğlu burada, “makbul” kabul edilen Osmanlı kadın düşünür profili ile varlığı yadsınan, arşivleri korunmaya değer bulunmayan kadın profilini masaya yatırmış ve özelliklerini sunmuştur. Bu noktada kitabın son iki başlığına ayrıca değinmek istiyorum. Timuroğlu

2 Hariciye memuru Nuri Bey’in kızı Hatice Zinnur, babasının seçtiği bir erkekle istemediği bir evlilik yapmıştır ve kız kardeşi Nuriye ile Avrupa’ya kaçma planları yapmaktadır. Yaşadıkları baskıları kamuoyuyla paylaşmak için gazeteci Marc Hély vasıtasıyla Pierre Loti’ye ulaşmışlardır. Kendilerini Zeynep, Nuriye ve Leyla adında üç Türk kadını olarak tanıtmışlardır. Roman yayınlandığında gerçek kimliklerinin ortaya çıkacağını düşündükleri için roman yayınlanmadan bir süre önce Avrupa’ya kaçmışlardır. Zinnur kaçtığı sırada hamiledir ve kızını evlatlık olarak kız kardeşine verip Avrupa yolculuğuna çıkmış ancak altı yıl sonra ülkesine dönmüştür. Kesin olmamakla birlikte 1923’te Adapazarı’nda hemşirelik yaparken intihar ettiği söylenmektedir. Nuriye ise zengin bir kont ile evlenmiş ve kontes unvanı almıştır. Beş çocuğu ile hayatını Fransa’da sürdürmüştür.

kitabın son sayfalarında, Hatice Zinnur'un baskıcı ve korkunç "Doğulu" baba, koca ve toplumdan özgürlük umuduyla Avrupa'ya kaçmasını, bu topraklarda bencil, duyarsız, ilgisiz ve umursamaz bir toplumla karşılaşarak büyük bir hayal kırıklığına uğramasını tasvir etmiştir. Seyahatleri neticesinde hem Doğulu hem de Batılı kadınların farklı derecelerde benzer patriarkal kısıtlamalara maruz kaldıklarını, Osmanlı'daki harem imgesinin Avrupa'da hanımlar balkonu ile aynı işlevi gördüğünü, kadınların özgürlüğü bir diğer kültürde aradığını ancak hâkim zihniyetlerin "makbul" kadın imgelerinin benzer olduğunu anladıktan sonra, "özgür kadın" arayışıyla yolculuğuna başlayan Zinnur'un aynı arayışla en sonunda kendi ülkesine dönüşünü konu etmiştir.

Kanatlanmış Kadınlar- Osmanlı ve Avrupalı Kadın Yazarların Dostluğu adıyla okuyucuyla buluşan bu kitap, bize her iki kültürün de patriarkal ideoloji anlamında kültürel benzerlikler taşıdığını göstermesi bakımından önemlidir. Timuroğlu'nun, Fatma Aliye'den Marcelle Tinayre'ye uzanan okumalarını karşılaştırmalı feminist araştırmalar yöntemiyle analiz etmesi sayesinde kadınlar arasındaki tarihsel ve kültürel açıdan ortaklıkları ve farklılıkları görmemiz mümkündür. Timuroğlu, kitabın giriş kısmında bahsettiği tek tip bir Doğulu kadın olmadığı iddiasını bize sunduğu farklı kadınlık örnekleri ile kanıtlamıştır. Fatma Aliye ile Hatice Zinnur özelinde dönemde hâkim olan "makbul" kadın imgesini başarılı bir şekilde bize sunmuştur. Yazarın ifadesiyle yaşam öyküleri ve yapıtları ile öncü olan bu kadınlar Batı tarihinde erkeklerin fantezilerinde yaratılan ve şekillenen "harem" ve "odalık" imgelerini sarıymayı başarmışlardır. Bu noktada yazara katılmamaktayım zira Osmanlı kadın yazarları eserlerinde veya birebir sohbetlerinde bu imgeleri sarıymayı başarsalar dahi Avrupa basınının da sıklıkla yer verdiği Avrupa'ya kaçış hikâyeleri aslında mevcut söylemleri desteklemektedir.

Ne var ki yazar, kitabın son kısmında aslında kitap boyunca kadın yazarların eserlerinden yaptığı alıntılar ile eleştirdiği bir hususu destekler nitelikte analizler yapmıştır. Yazara göre kadınları mevcut düzende ev içinde tutmaya kararlı zihniyet, aydınlanmanın

en büyük aygıtı olan okuma eylemini kadınlar için onları histeriye sürükleyeceği bahanesiyle kısıtlamaktaydı. Mamafih, kitabın “özgür kadını aramak” başlıklı son kısmında önlenemez bilgi açlığının ve belki de “yanlış bir okumanın” Hatice Zinnur’u özgür bir Avrupa tasavvuru ile yanılttığı fikrini görmekteyiz. Nitekim bahsi geçen yıllarda Avrupa’da kadınların her yönden ve her sınıfsal seviyeden haklarını kazandığı, ayrımcılığa yahut haksızlığa uğramadığını ve romanlardaki gibi romantik aşk evliliklerinin hâkim olduğunu söylemek gerçekte örtüşmeyen bir algı konumundadır. Bu durumda, kitabın ilk bölümünde Fatma Aliye’nin yakındığı şekilde tek yönlü bir okumanın kadınları yanıltabileceği sonucuna varmak mümkündür. Bu anlamda kitaba bir sonuç yazılması ve düşüncelerin birbirlerine bağlanması yararlı olabilirdi.

Son olarak Fatma Aliye özelinde konuşmak gerekirse kendisini dindarlığının sevk etmesiyle kaleme aldığını söylediği *Tezahür-i Hakikat* gibi eserleri olmasına rağmen yazar, Fatma Aliye’yi değerlendirirken İslamiyet üzerine yazma motivasyonunu dönemin baskıcı ortamına ve Ahmet Mithat başta olmak üzere başkalarının yönlendirmesine indirgemektedir. Bölümün başında Aliye’yi Batıcı/İslamcı perspektiften okumanın onun doğru anlaşılabilmesine engel olduğunu belirttikten sonra kendisi Aliye’yi belli bir kalıba sokmaya ve yalnızca feminist bakış açısına indirgemeye çalışmıştır. Yine de bu çalışma aynı dönemde yaşayan ve birbirlerini seyahatleri, yazıları ve sohbetleri ile etkileyen Osmanlı ve Fransız kadınlarını ele alması, kitapta yer verilen isimlerin çeşitliliği ve onların yaşam öykülerine ve eserlerine değinilmesi hasebiyle konuya ilgi duyanlar için önemli bir kaynak konumundadır.